

RIST JA RÕÕM

Lisandusi Leida Kibuvitsa eluloole

MAARJA VAINO

Aastal 1932 Looduse romaanivõistlusel debüteerinud Leida Kibuvits (1907–1976) oli 1930. aastatel lootustandvaim ja viljakaim naisprosaist. Tema loomingu võtsid heatahtlikult vastu nii lugejad kui ka kriitikud. Oma „elavhõbeda temperamendiga” pakkus ta huvi ja materjali ka ajakirjandusele, kus teda kirjeldati kui „tumedaverelist naist, kelle silmad pilluvad tuld ja hambad välguvad naerdes” (Ehrmann 1936: 135). 1930. aastatel avaldas ta viis romaani¹ ja kaks novellikogu². Romaanile „Kass arvab, et...” ning novellikogule „Rist ja Rõõm” tegi mõned aastad kunstikoolis Pallas õppinud autor ise ka kujunduse ning illustratsioonid.

Leida Kibuvitsa kirjanikunime varjusurma vajumisel on kahtlemata teist-sugused põhjused kui teoste „aegumine”. Ennekõike peegeldub tema saatusest totalitarismi hammasrataste vahele jäämine. Milline oli Leida Kibuvitsa eluvõitlus, milliseid samme püüdis ta astuda, et päästa end inimese ja kirjanikuna, on senini olnud uurimata. Ometi – autorite elulood, mis aitavad kaasa nende ajajärgu ja loomingu mõistmisele, peaksid olema meie kirjandusliku mälu lahutamatu osa.

Leida Kibuvitsa isikuloo uurimist ajendas seekord A. H. Tammsaare Muuseumis korraldatud näitus „Paradiisi uus perenaine. Leida Kibuvits Tammsaare juures” (3. XII 2010 – 30. XI 2011). Selgus, et tema looming on saanud küll mitme värske tõlgenduse osaliseks (Hiimäe 2006; Lindsalu 2009), kuid andmeid elukäigu kohta pärast Teist maailmasõda on väga vähe, vastavaid käsitlusi üldse mitte. Leksikoniteabest on raske välja lugeda elu tõelisi sündmusi ja keerdkäike. Ometi peitub kuivade faktide taga sügav inimlik tragöödia. Käesoleva kirjutise eesmärgiks on avada kirjaniku biograafilist tausta kuni tema surmani.

Tahan avaldada tänu Leida Kibuvitsa sõpradele Regina Gulile³ ning Lennart-Hans Jürgensonile⁴ põhjalike intervjuude eest. Esmaste allikatena on uurimuses kasutatud ka Riigiarhiivis asuvaid arreteerimis- ja ülekuulamis-

¹ „Soomustüdruk” (1932), „Rahusõit” (1933), „Paradiisi pärisperenaine” (1934), „Manglus Sepapoeg” (1936), romaan novellides „Kass arvab, et...” (1936). Kordustrukkidena on kogumikus „Endistest aegadest” (1977) ilmunud „Paradiisi pärisperenaine”, „Kass arvab, et...” ja valik novelle; „Soomustüdruk” (1957, 1986), novellivalimik „Lepatriinupunane” (1987), „Rahusõit. Manglus Sepapoeg” (2003).

² „Rist ja Rõõm” (1938), „Sipelgaõli” (1941).

³ Regina Guli (snd 1936) on tekstiilikunstnik. Lõpetanud Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi, töötanud Rahvakunstimeistrite Koondises UKU tekstiilikunstnikuna; osalenud näitustel.

⁴ Lennart-Hans Jürgenson (snd 1934) on näitleja ja luuletaja. Töötas 1960. aastatel näitlejana Ugala teatris, on avaldanud luulet, tõlkinud ning on Maailma Haikuföderatsiooni liige.

toimikuid, sest muid dokumentaalseid materjale Leida Kibuvitsa kohta on vähe säilinud. Mõistagi tuleb nende toimikute kasutamisel silmas pidada, et siin fikseeritud andmed ja hinnangud toetuvad surve all olnud inimese ütlustele. Teatud reservatsioonidega on nad siiski asendamatuks allikaks kirjaniiku elulooseikade väljaselgitamisel.

Olgu lisatud mõningaid tähelepanekuid senisest retseptisioonist.

Nõukogudeaegses „Eesti kirjanduse ajaloo” (IV köide, 2. raamat, 1984) käsitletakse Kibuvitsa loomingut 1930. aastate kirjanduse kontekstis. Kibuvitsa paigutamine sõjaeelseks kirjanikuks annab märku probleemidest tema integreerimisel nõukogude kirjanduskaanonisse. Lihtsam oli jätta ta „endiseks”. Autori pingutusi nõukogulikult kirjutada siiski märgitakse: „Suured ühiskondlikud murrangud töid põhilisi muutusi autori uuema lühiproosa temaatikasse, nagu see nähtub novellikogu „*Elagu inimene!*” (1962) uudisloomingust” (EKA IV 1984: 302). Pingutused ei kannu aga päris õiget vilja. Kirjandusloos täheldatakse rohkeid „kapitalistliku keskkonna reministsentse [---] vanemate inimeste karakterites”, vangilaagri olukorra „kirjeldamine kipub autoril üle maitsepiiri minema” ning lihtsate nõukogude inimeste vastandamisel negatiivsetele „kaldutakse kontraste liialt teritama ja karakterite vastandlikkust kunstlikult suurendama” (EKA IV 1984: 302).

„Eesti kirjanduslugu” (2001) pühendab Kibuvitsale paar lõiku seoses romaanidega „Paradiisi pärisperenaine” ja „Soomustüdruk”⁵ (EKlugu 2001: 273, 293). Nõukogude ajast leiab Kibuvits märkimist ainult kui üks esimesi kirjanikke, kes astus Eesti Nõukogude Kirjanike Liitu, samal leheküljel mainitud nn kodanlike natsionalistide vastase kampaania (1949–1950) ohvrina teda ei nimetata. Autori elulool peatutakse EKA-s äärmiselt põgusalt ja „Eesti kirjandusloos” üldse mitte, ajastumärgiliselt küll erinevatel põhjustel.

Leida Kibuvitsa sõjajärgset elu kajastab kõige põhjalikumalt lühike lõik „Eesti kirjanike leksikonist” (2000): „...elas kutselise kirjanikuna Tallinnas, vangistati pol. motiividel 1950, pöördus Siberist Tallinna tagasi 1954, kus jätkas kirj. tegevust; maetud Metsakalmistule” (EKL 2000: 196).

Parimad aastad

1930. aastatel elas Leida Kibuvits oma elu tipphetki. Ta nautis ajakirjanduse tähelepanu nii tunnustatud kirjanikuna kui ka efektse ja teravmeelselt esineva naisena. Lehed annavad teada, kui Kibuvits kolib (Sakala 1936: 3), emaks saab (Päevaleht 1938: 6) või elegantsetes riietes seltskonda ilmub. Vähemalt korra on ta käinud kruiisireisil Rootsis. Kibuvitsa üldiselt rahulolevat ellusuhtumist peegeldab näiteks kiri Elo Tuglasele. „Minu ümber on jälle „home, sweet home”: titetrall, kleidikeste-püksikeste korrashoid, [---] heegelnõel ja lõngakerad – tööd rohkem kui tegijat” (EKLA 1939).

Tundub siiski, et abielu leitnant August Kibuvitsaga (1904–1967) ei olnud kõige õnnelikum. Leida Kupits tutvus August Kibuvitsaga Kaitseministeeriumis masinakirjutajana töötades ning nad abiellusid 1931. aastal. Kohe alguses raputas nende kooselu skandaal: kui 1932. aastal ilmus Kibuvitsa esikromaan „Soomustüdruk”, leidsid Tartus asuva II diviisi intendantuuri töötajad sellest häirivaid sarnasusi oma töökeskkonnaga, mida autor kujutas kül-

⁵ Märkimata on jäänud teose hilisem ümberkirjutamine nõukogulikuks teoseks.

laltki sarkastiliselt. Järgnes pahameeletorm, mille tagajärjel pidi perekond kolima Tartust Pärnusse.⁶

Leida Kibuvits on intervjuus märkinud, et abikaasale ei meeldinud tema kirjanikuks olemine. Tarvitseb vaid kujutleda, mida võis distsiplineeritud eluhoiakuga leitnant oma naise boheemlusest arvata. Leida ise pajatas oma elulaadist meeleldi: „Käsitöö kuulub mu harrastuste hulka, muusika ja loomaarmastuse kõrval, kuid majapidamine mitte... Inimene peab elus kõik tege-ma ja teadma, kuid majapidamisega ma ei julge tegelda, sest toiduvalmistamisel võiksin mehe ära mürgitada. Eks mu ema siis mind sellest võimalikust kuritööst hoiu iga päev eemale” (Ehrmann 1936: 136).

Leida Kibuvitsa hilisem väide ülekuulajale, et ta oli oma mehest lahus juba enne sõda, ei vasta siiski täielikult tõele. Kas saabki uskuda surmahirmus inimese tunnistust, kellele iga väiksemgi eluseik võib saada saatuslikuks? Eesti Vabariigi sõjaväelase naise staatus oli sel hetkel kindlasti „süüd” raskendav asjaolu.

Tütar Kai (1938–1983) puutus oma isaga kokku lühikest aega. 1940. aasta novembris sai August suunamise ning Kibuvitsad saabusid koos Petserisse (ERAF). Juunis 1941 saadeti August Kibuvits sõjaväega Venemaale, kuid langes kas vangi või läks ise üle sakslaste poolele, oli lühemat aega Königsbergis sõjavangis ja pöördus 1942. aastal tagasi Petserisse (Õispuu 2008: 489).⁷ Samal ajal püüdis Leida kohaneda kirjutamisega uutest oludest ja raha teenida. Rasketes sõjaoludes oli tema ülalpidamisel peale tütre ka ema Minni Kupits (sünd 1878). Kui Sirbis ja Vasaras kuulutatakse 12. oktoobril 1940 välja novellivõistlus, saavutab Kibuvits seal esimese koha. Võiduga kaasnes ka rahaline preemia 250 krooni. Auhinnatud novell saab soodsa ideoloogilise hinnangu: „„Väike kivi” tõendab, et Kibuvitsal on eeldusi teoste loomiseks, mis suudavad täita neid ülesandeid, mida kirjandusele esitab sotsialistlik ühiskond” (Kibuvits 1941a: 3.) Ilmus ka teine novell, „Uut liiki ema”.⁸ Enne Saksa okupatsiooni algust jõudis trükikojast välja tulla novellikogu „Sipelgaõli”.⁹

Saksa okupatsioonivägede kiire jõudmine Petserisse 8. juulil 1941 tabas Kibuvitsa tema enda sõnul ootamatult. Ta ütleb ülekuulajale, et teda ei hoiatatud sakslaste tuleku eest ning ta jäi tütrega linna lõksu (ERAF).

⁶ Nikolai Piigert meenutab: „Kindral Reegilt tuli käsk: ohvitserid kokku kutsuda ja aru pidada, mida leitnant Kibuvitsaga peale hakata. Kas kõlbas ohvitseride nimekirjas pidada meest, kelle naine julges paljastada diviisi staabi kopitanud kombeid, rüvetada tema „au”? Oli kaks võimalust: kas lahutagu oma naisest või lahkugu! [...] Leitnant Kibuvitsa välja heita ei saanud, kuid arveid õiendati temaga siiski: mingi ettekäände all paigutati ta ümber Pärnusse” (Piigert 1963: 2).

⁷ Teatmeteos „Eestlased Vene sõjaväes 1940–1945” ütleb ekslikult, et August Kibuvits jäi pärast sõjavangis olemist Saksamaale.

⁸ Novelli sisuks on vaese töömehe „meheks võtmine” rikka vabrikandi tütre poolt. Peagi tütar sureb, järele jääb poeg. Vabriku pärinud Julius Angu saab tuttavaks vaese tüdruku Anni Nirgiga, laseb vabriku rõõmuga natsionaliseerida, kolib tagasihoidlikku korterisse ja võtab Anni naiseks. Anni hakkab diskreetselt ümber kasvatama poeg Robertit, kes on seotud mingi salajase korporatsiooniga ning käib pummeldamas. Anni on uut liiki ema, kelle jaoks „laps on laps, minu laps, tema, sinu. Igast lapsest peab tubli mees ja naine tulema – mis sest küsida, kes neid sünnitanud? Ja iga naine peab vaatama, et igast lapsest midagi mõistlikku tuleb. Omast ja võhivõorast. Need lapsed on nagu... ühine vara, mõistad?” „Ho-jah,” ohkas poiss, „sa oled ju kommunist” (Kibuvits 1941b: 6).

⁹ 21. juuni 1941 Rahva Hääles on teadaanne Leida Kibuvitsa „Sipelgaõli” ilmumise kohta ning Ralf Parve lühike arvustus.

Aastail 1942–1944 kujunes Petseris olukord, mis sai abikaasadele saatuslikuks. Mõlemad asusid tööle Petseri Omakaitsetesse, Leida masinakirjutajana, August II administratiivosakonna ülemana. Me ei tea, kui lähedased nende suhted tol ajal veel olid, kuid 1943. aastal siirdus Leida koos ema ja tütrega oma sünnikodusse Haaslavasse. Ning seejärel: „Pärast Petserit ma nägin teda [Augustit – M. V.] vaid veel üks kord. 1945. a. ma tahtsin lahutust saada ja teda otsiti, kuid asjata. Tunnistajate varal ma sain tunnistuse, et ta on surnud” (ERAF).

Leida Kibuvits ei leidnud oma abikaasat lihtsal põhjusel: August oli põgenenud läände. Alles aastaid hiljem sai ta teada, et mees elab teisel pool maa-keri, Kanadas. Leidale olevat teadmine sellest, et abikaasa ilma tema ja tütre kodumaalt lahkus, jätnud hinge sügava haava (Jürgenson 2010). Tõsi küll, ülekuulata- v ütleb uurijale, et mees oli saatnud talle paberid evakueerimiseks Soome, kuid tema oli otsustanud mitte sõita (ERAF). Omavahel nad enam ei kohtunud ega suhelnud, kuid mehe Eestisse jäänud õdede kaudu olevat isa tütrele aeg-ajalt siiski pakke saatnud (Jürgenson 2010).

August Kibuvits elas Vancouveris 63-aastaseks. Pole teada, kas tema teine naine Luise (1907–2003) oli talle lähedane juba Eestis ning kas võis juhtuda, et nad isegi põgenesid koos. Vancouveri Eesti Seltsi lehes Läänekaare Postipoiss ilmunud nekroloogis igal juhul mehe abielu Leida Kibuvitsaga ei mainita (Unt 1967: 3). „Ülendati leitnandiks 1933. aastal ja määrati Pärnu – 9. jalaväe polku,” märgitakse nekroloogis, kuid Augusti esimene abielu ja viide Pärnusse määramise tegelikele põhjustele jääb tema Vancouveri-eluloost välja.

Okupatsiooniabikaasa

1944. aastal, uue Nõukogude okupatsiooni algul, kolis Leida Kibuvits koos ema ja tütrega Tallinnasse ning sai tööd Rahva Hääle kultuuriosakonna juhatajana. Seal kohtus ta Leo Aisenstadtiga (1912–1975), kelles Leida tajus sobivat kaitsekilpi võimalike repressioonide vastu.

Leo Aisenstadt oli veendunud kommunist juba 1930. aastatel. Kommunistliku juudiorganisatsiooni Licht aseesimehena osales ta 1940. aasta pöörde ettevalmistamisel. Selts kasutas Aisenstadt korterit marksistliku kirjanduse ja ajalehe Kommunist väljaandmiseks (Metapedia). 21. juunil 1941 oli Aisenstadt nende hulgas, kes ametlikust stsenaariumist ette rutates tõmbasid Pika Hermann tornist maha sinimustvalge lipu (Taska 1992: 289). Selline püüdlikkus võis olla üks põhjusi, miks tema pankurist isale kuulunud majad jäid natsionaliseerimata. Aisenstadt tegutsemist on seletatud tähelepanekuga, et 1930. aastate keskpaigas levis jõukamate juutide seas komme lasta „poegadel aegsasti punaseks minna, et säästa vanemaid” (Veskimägi 2007). Nõukogude Liidu poolt okupeeritud Eestis määrati Aisenstadt 1. novembril 1940 rahanduse rahvakomissari II asetäitja kohusetäitjaks, kes tegeles kindlustuseltside ülevõtmisega (ERA 1940). Sõjaajal oli Aisenstadt 8. Eesti Laskurkorpuses vanempolitruk. Aastail 1947–1948 oli ta Rahva Hääle ja kuni 1949. aasta keskpaigani ajakirja Eesti Bolševik vastutav toimetaja; pidas loenguid Tallinna Polütehnilises Instituudis.

Leida ja Leo Aisenstadt abiellusid 1948. aastal, kuid elasid juba varem koos (ERAF). Hiljem on Leida kinnitanud, et see oli ennekõike mõistuseabi-elu (Jürgenson 2010). Küllap lootis Leida Kibuvits, et valitseva ladviku lähedusse kuuluv mees säästab ta võimalikest katsumustest. Paratamatult tuli selleks ohverdada ka oma mainet. Eestimeelsete ringkondade hoiakuid üles märkinud Jaan Roos kirjutab päevikus: „Jõle on Laosson, aga veel jõledam on Aisenstadt, ajakirja „Eesti Bolševik” toimetaja. See on üks kõige mürgisemaid eesti rahva õgijaid. Tema naiseks on praegu tuntud kirjanik Leida Kibuvits, kes on nüüd parteilane. [Kibuvitsa parteisse astumise kohta andmed puuduvad. – M. V.] [---] On päris piinlik, et see naine õppis TTG-s. Aga juba seal oli ta ohjeldamatu hull. Andekas ta oli ja on, selles pole kahtlust” (Roos 2000: 194).

Rahva Hääles oli Leida Kibuvitsa ülesandeks täita viimasel leheküljel asuvat rubriiki „Kilde ja killukesi”, avaldada uudiseid, kirjutada lühemaid artikleid. Leidub kirjutisi kirjanike liidu tegevusest, juubelilugu Anna Haavast jmt; aga ka Saksa okupatsioonaja kuritegusid paljastavaid artikleid, nagu näiteks ülevaade „Sakslaste laastamistöo meie kultuurivarade alal” (Kibuvits 1944: 2). Ennekõike ilmneb Kibuvitsale omane kirjutamisstiil tema följetonides, mis näevad trükivalgust umbes kord nädalas Rahva Hääle viimasel leheküljel ja käsitlevad nn kitsaskohti. Mõnes oma loos on Kibuvits ootamatult julge, kuigi püüab kasutada ametlikku retoorikat. Kuid tundub, et päris oskuslikult ta seda ei valda. Nii on näiteks Uno Mereste meenutanud seoses koolipoiste ajalehega Poiste Hääle: „Leida Kibuvits, keda polnud veel vangi pandud, viibis esialgu vabaduses ja püüdis ajakirjanduses esinemisega endale leiba teenida. Ta avaldas meist Noorte Hääles erakordselt tunnustava artikli. Kibuvits võrdles meid omaaegsete Tartu keskkoolide õpilasajakirjadega ja leidis meis mõndagi positiivset. [---] Ühtlasi olime aga juba ümbritseva poliitilis-demagogilise keskkonnaga mingil määral rohkem harjunud kui tema, sest märkasime tema artiklis „tõsiseid poliitilisi vigu”. Üks selliseid „vigu” oli toimetuse liikme Harald Haki meelest see, et Kibuvitsa järgi olid 30. aastad niisugune aeg, mis aitas välja anda trükitehniliselt paremaid (!!!) kooliajakirju kui seda on praegu, nõukogude võimu viljastavates tingimustes ilmuvad kooliajakirjad” (Mereste 2005: 164).

Ajakirjanikutööst loobus Leida Kibuvits esimesel võimalusel. Nomenklatuurse Leo Aisenstadt kõrval võis ta enesele lubada vabakutselise kirjaniku elu. Ta oli nende 17 kirjaniku hulgas, kes 1945. aastal võeti Eesti Nõukogude Kirjanike Liitu. Koos Paul Keerdo ja Ralf Parvega kuulus ta koguni liidu revisjonikomisjoni (Karjahärm 2006: 157–158).

1946. aastast töötas Kibuvits kodus. Samal aastal ilmus Loomingus katkend romaanist „Leinapajud” (Kibuvits 1946a), mille käsikirjast pole muud teada, ja novell „Sae laul” (Kibuvits 1946b). 1946. aastal sai kirjanik medali „Vapra töö eest Suures Isamaasõjas 1941–1945”. Järgmistel aastatel ilmuvad noorsoojutud „Kaks meest ikka kaks meest” (1947) ja lastejutud „Tuljak ja Tups” (1948). Majanduslikult elas perekond tol ajal hästi, isegi luksuslikult. Suur-Karja tänaval oli neil ilus korter. Leo Aisenstadt oli hea isa, kes püüdis mitmekordselt täita oma kasutütre soove. Kui tüdruk tahtis koera, võeti kaks; soovis loomaaeda minna, sõideti Riiga jne (Jürgenson 2010). Kaid oli küll koolis pisut kiusatud tema omapäraste riiete pärast, kuid üldiselt oli

hellitatud tüdrukul ilus ja huvitav lapsepõlv. Õppimisega probleeme ei olnud, ta oli lahtise peaga ning lõpetas kooli hõbemedaliga (Guli 2010). Elu paistis neil aastatel olevat küllaltki probleemidevaba.

Arreteeritu elulugu

1950. aasta algul saabus Eestisse ÜK(b)P Keskkomitee kontrollbrigaad, kelle hinnangul ei olnud kohalikud juhid suutnud riiki vabastada vaenulikest elementidest ja kodanlikest natsionalistidest (Karjahärm 2006: 163). Seda viga hakati kiiresti parandama: järgnesid süüdistused, vangistamised, avalikud häbistamised.

4. veebruaril 1950 vangistati Leo Aisenstadt, kes mõisteti kaheksaks aastaks vangi finantsdistsipliini rikkumise eest Eesti Bolševikus töötamise ajal (ERAF). Leida Kibuvits arreteeriti 13. veebruaril. Peamiseks süüdistuseks Kibuvitsa vastu oli see, et ta avaldas Saksa okupatsiooni ajal 1942. aastal PETERSeri ajalehes Uus Rada oma nime all antisovetlikke kirjutisi, tegi sakslastega koostööd, kahjustas ja laimas nõukogude võimu. Töötamine Omakaitstes klassifitseerus muuhulgas kui osavõtt „bandedest ja teistest kriminaalorganisatsioonidest” (ERAF).

Peamine süüdistusmaterjal oli artikkel „Ja lootus sai lihaks...”, mille Kibuvits kirjutas Saksa okupatsiooni esimese aastapäeva puhul. Kuna tegemist on elusaatust määranud tekstiga, tsiteerigem seda pikemalt, et anda ettekujutus süüdistusmaterjali iseloomust.

„Vanasti öeldi ikka, et sõna lihaks saab. Aga meie punastel piinapäevadel ja ahastusaegadel võis isegi poolik mittepunane sõna surmaks saada. Ja et meid, eestlasi, ikka elutahe saatnud on, pidime oma sõnu hammaste taga hoidma. Aga meie lootus idanes ja ajas lopsakaid õisid. Oli võimas, see varjatud lootus. Ta andis meile paljudele isegi ühiseid unenägusidki – vast mäletate veel, et peaaegu kolmveerand meie linnakesest nägi noil rahutuul, ärevil õil unes, et sirbi ja vasaraga punalipp ujus räbalana pikki porist rentsliit allapoole, ikka allapoole! Ja kui palju lootust oli igas poolikus pilgus, millega mõõtsime mööduvat miilitsameest – oh sa kanavaras küll, mõtlesime üsna sügavas südamesopis – millal ometi tuleb see aeg, mil meil korda kaitseks jälle aus ja tubli täitsamees! Ja see eestlaste visa lootus leegitses tuhmilt isegi küüditatute, tassitute, piinatute ahastusest pärani silmis veel, vaatas vastu mustavaist aknaavadest ahervartes, jah, seda lootust kumas koguni laipade liikumatuil silmateradelgi: lebasid meie langenud mustal mullal, jäik pilk vastu sinist taevast – siiaagi andis lootus omalt poolt heleda vöödi juurde – näete, surmas ja hävinguski laenas meile lootus seekord kolm kallist värvi” (Kibuvits 1942).

Neis ridades on kahtlemata leidakibuvitsalikku kirjutusviisi. Täielikult selle artikli kirjutamist ta kohtus ka ei eitanud. Kibuvits kaitses ennast väitega, et tema kui punakomandöri naise nimi oli okupatsioonivõimude poolt koostatud mahalastavate nimekirjas neljandal kohal.

„Kohtualune: Süüdistus on arusaadav. Ei tunnista ennast süüdi. [...] Augustis 1941. a. tuli minu juurde Omakaitse ülem [...] ja pakkus mulle

kohta kirjutajana, öeldes, et mul tuleb valida: kas koht vastu võtta või olla maha lastud. Minu süü seisab selles, et ei nõustunud mahalaskmisega ja asusin tööle Omakaitse” (ERAF).

1942. aastal telliti Kibuvitsalt artikkel Omakaitse esimese aastapäeva tähistamiseks. Kibuvits väidab, et kirjutas följetoni, millega ei jäädud rahule. Talle teatati, et kui tema ise artiklit ei täienda, teeb seda pressi- ja propagandabüroo ning et ennekõike on artikli jaoks vaja ainult Kibuvitsa nime.

Kibuvits ülekuulajale: „Keelasin kategooriliselt oma nime kasutamise ja tema [Kudres] andis mulle ausõna, et minu nime ei panda artikli alla. Hommikul nägin õudusega lehest, et mu nimi oli pandud artikli peale. Mu nime kasutati pettusega ja mind kui kirjanikku-ajakirjanikku häbistati terveks eluks” (ERAF).

Suurem osa kirjutisest keskendub eestlaste rahvuslikele tunnetele, sakslastest ja Omakaitsest ei ole peaaegu üldse juttu. Artikli lõpus toimub aga selge pööre: kaks viimast lõiku, mis ülistavad Petserimaa Omakaitset, on kirjutatud teistsuguses, värvitus stiilis. Tõenäoliselt on need lõigud lisatud ajalehe toimetuses.

Leida Kibuvitsa sellised vabandused mõistagi ei aidanud. 8. mail 1950 määratakse talle 25-aastane vanglakaristus, otsus, mille taga on üks ajaleheartikkel ja masinakirjutaja töö omakaitseorganisatsioonis. Karistusaeg pidanuks kestma kuni 13. veebruarini 1975. Ühtlasi tehti otsus kogu vara konfiskeerimise kohta. Konfiskeerija aga on märkinud: „Kohapeal kontrollides selgus, et Kibuvitsa vara on juba varem üles kirjutatud tema mehe Aisenstadti võlgade katteks Ajalehtede ja Ajakirjade Kirjastuse kasuks” (ERAF).

Leida Kibuvitsa ema Minni Kupits ning tütar Kai paigutatakse Suur-Karja tänava suure korteri ühte tuppa. Pärast ema vangistamist olid kõik hakanud Kaist eemale hoidma, mis oli tüdrukus tekitanud suurt kibestumist (Jürgenson 2010). Leida aga saadetakse karistust kandma Solikamskisse, kus asus Ussolje paranduslike tööde laager. Enne seda toimub veel korduvaid ülekuulamisi, kus soovitakse infot teiste kirjanike kohta. Küsitlus oli süstemaatiline ja järjekindel. Nii on Kibuvitsalt päritud, mida tegid Saksa okupatsiooni ajal Eduard Hubel, Johannes Semper, Albert Kivikas, August Mälk, Harald Paukson, Pedro Krusten, Valve Saretok, Erik Remmelgas, Kersti Merilaas, August Gailit, Henrik Visnapuu, Karl August Hindrey, Friedebert Tuglas, Marta Sillaots, Artur Adson, Marie Under, Karl Ristikivi jt. Tihti algasid ülekuulamised õhtul hilja ning kestsid mitmeid tunde. Olulist süüdistusmaterjali Leida Kibuvitsa käest ei saadud, peamiselt vastab ta „ei tea” või mainib üldtuntud asjaolusid.

Erandiks näib olevat Kibuvitsa tunnistus Kersti Merilaasi kohta, mis pakub huvi poetessi isikuloo seisukohast. 6. aprillil 1950 peetud ülekuulamise venekeelses protokollis kirjeldab Kibuvits kohtumist Kersti Merilaasiga Pärnus: „1940. aasta suvel, varsti pärast nõukogude võimu kehtestamist Eestis, kohtusime Pärnus kohvikus ja plaažil. Kersti Sang oli sel päeval erutatud meeolus ja rääkides minuga poliitilise korra muudatusest Eestis, teatas, et see just nagu polegi veel kõik, et varsti tuleb sõda, et Eesti rahvas saab varsti vabaks. Siis ta tsiteeris Juhan Liivi luuletust, kus öeldakse, „et olgu ma või hull, ma usun sellesse, et uuesti tuleb vaba Eesti Vabariik”” (ERAF).

Armuandmispalvete kirjutamist alustab Leida Kibuvits juba pärast esimest vangistusaastat. Ka tütar ja ema on saatnud teele armuandmispalveid. Esimene armuandmispalve jääb rahuldamata (ERA).

Kuigi Leida Kibuvits ei olnud laagris kõige raskema töö peal, hakkaservis üsna varsti üles ütlema. Teadmine eluaegsest sunnitööst pidi ruineerima nii vaimsel kui ka füüsiliselt. Regina Guli meenutab: „Laagritest ta rääkis palju, seal hoidis teda vee peal käsitöö. Palju oli ta haiglates, rääkis laagrielust jubedaid asju, nad olid ju kriminaalidega koos” (Guli 2010).

1954. aastal alguses esitas Kibuvits uue armuandmispalve, kus kirjutab: „Laman 1,5 aastat haigla statsionaaris, vasak külg on halvatud, naistehaigused (fibroom-müoom), mul on säilinud 20% nägemisest. Ja asi halveneb iga päevaga. Minu tervislik seisund – täielik invaliid” (ERA).

Pikk ja põhjalikult argumenteeritud armuandmispalve on Stalini surma järel leidnud vastuvõtlikumad silmad ning 3. aprillil 1954 lühendati Kibuvitsa karistust kümnele aastale. Sama aasta aprilli lõpus on asi veel kord üle vaadatud, kuid otsus jäetud muutmata.

Ometi – üsna varsti pärast seda on Leida Kibuvits tagasi kodumaal. Jaan Roosi päeviku järgi on teda Eestis nähtud juba 1954. aasta augustis (Roos 2009: 266). Leida enese väitel oli tagasipääsemine suures osas Aadu Hindi teene, kes käis tema eest kostmas ning saavutas selle, et kirjanik toodi „kodumaale surema” (Jürgenson 2010). Sama kinnitab Regina Guli: „Vanglast toodi ta täiesti haigena; ta oli paistes, vesitõbi. Teda aitasid palju Minni Nurme ja Aadu Hint” (Guli 2010). Olgu lisatud, et Minni Nurme avaldas suure lähedustundega kirjutatud ülevaate Kibuvitsa loomingu tema 60. juubeli ajal. Kirjutises viidatakse üsna selgesõnaliselt vangisolekule ja mainitakse, et Leida Kibuvits on eesti kirjanduses esimene, kes on episoodiliselt puudutanud naisvangide laagrielu teemat novellis „Medaljon” (Nurme 1967: 591–592).

Elo Tuglas on 1955. aastal teinud päevikusse sissekande: „Nägin linnas Leida Kibuvitsa. Ikka samasugune kui enne arreteerimistki. Ta on toodud kodumaale raskesti haigena. Dr. Adda Mardna on ta kuidagi jalule aidanud. Aga temperament ja suuvärk on tal endine. Huvitav, millest ta nüüd kirjutama hakkab. Igatahes oli andekas inimene” (Tuglas 2009: 152).

Pärast vangistust

Aga Leida Kibuvits ei olnud tegelikult enam endine. Sõprade hinnangul tuli ta vanglast tagasi üsnagi murtud inimesena (Guli 2010). Abikaasa Leo Aisenstadtiga ta enam läbi ei käinud. Tänaval kokku juhtudes Kai siiski tertas oma kunagist kasuisa (Jürgenson 2010). Leidale aga piisas kahest abielust: rohkem tal ühtegi lähemat meessõpra ei tekkinud (Jürgenson 2010).

Pärast vangilaagri traumadest taastumist üritas Leida Kibuvits ennast veel kord kirjanikuna teostada. Ta asus ümber töötama oma esikromaani „Soomustüdruk”. 1957. aastal¹⁰ ilmub teose n-ö kordustrukk, kuid sisuliselt on see uus raamat. Teose lõpus on autori pöördumine lugejate poole, kus ta selgitab romaani ümberkirjutamist.

¹⁰ Sama aasta oktoobris sai Leida Kibuvits 50. Kirjanike Liit tellis talle uhke õnnitluskimbu, kuid Kibuvits ei läinud seda vastu võtma ning Villem Grossil oli lillekorviga probleeme (Gross 2012).

„Noore algaja ütlemissviis oli üleannetu ja robinal edasirühkiv, sekka poseeriv ja pinnaline, stiiliga välgutav ja edvistav. Ei olnud tookord autorit pidurdamas enesekriitika ega leidunud juhendavat konsultanti. Ainsaks „abiks” oli kirjastuse nõudmine käsikirja kärpida poole võrra, et ta 240-leheküljelisena parajasti mahuks ilmuma „Looduse” krooniste romaanide sarjas. Sel kujul võis ta ettevõttele tuua minimaalsete kulude juures maksimaalse kasumi. Selliselt ärapöetud teos oli nagu peotäis erivärvilisi ja ebaühtlasi narmaid, kui ta 1932. aasta novembris ilmus. [...] Käesoleva väljaande puhul oli mul võimalus anda oma esikteosele tagasi ta esialgne ulatus” (Kibuvits 1986: 411).

Kibuvitsa pöördumine on huvitav peamiselt kahest aspektist. Esiteks näeme siin üsna jõulist püüdu jätkata kirjanikuna nõukogude režiimi tingimustes, „taastada” oma romaan „täismahulisenä” ja õigete poliitiliste rõhuasetustega. Teiseks esitab kirjanik lühidalt oma nägemuse Loona Tuisust, iseenda *alter ego*’st (kelleks Loona Tuisk vähemalt algvariandis oli). Järgneva tsitaadi puhul on ehk isegi raske öelda, kas Kibuvits kirjutab oma tegelasest või hoopis iseendast:

„See kõik juhtus 25 aastat tagasi. Möödunud veerand sajandit on vahepeal alusteni vapustanud kõiki tookordseid elu tugialasid ja põliseid töekspidamisi. Nii mõndagi näib „Soomustüdrukus” tänapäeva lugejaille, eriti noortele, uskumatuna ja naljakanagi. Näib uskumatu, et loovaks inimeseks, „põlevaks põösaks” sündinud Loona Tuisk, kes lapsest saadik otsis aina ilu ja pörkas koguaeg vastu inetust, ei saanudki oma tiibu lahti lüüa, et see Loona Tuisk oli määratud närbumisele nende müüride vahel, mida tookordne ühiskond ja olud olid sellele lennuhimulisele püstitanud” (Kibuvits 1957: 411).

Meil tarvitseb vaid ära võtta sõna „tookordne” ja olemegi otsejoones närvutavas kaasajas, kus Kibuvitsa poolt Loona Tuisu kohta öeldu mõjub tabavalt enesekohasena. Võib-olla on Loona Tuisu võrdlemisse põleva põösaga peidetud sügavamgi metafoor, kui meenutada Piibli sõnu: „Seal ilmutas ennast temale Issanda ingel tuleleegis keset kibuvitsapõösast, ja ta vaatas, ja ennäe, kibuvitsapõösas põles tules, aga kibuvitsapõösas ei põlenud ära” (2Ms 3: 2).

Arvustus võttis teose vastu ettevaatlikult, aga küllaltki soosivalt. Leiti, et ajaviiteromaanist on saanud „tõsine klassiteadlikke probleeme tõstatav teos”, mis on „meie lugejatele igati vastuvõetavam” (ÕL 1957), ning et „Soomustüdruk” uuel kujul on „tugeva sotsiaalse kõlapinnaga teos, kriitilise realismi teos” (Alekörs 1957: 1908). Richard Alekörs leiab koguni, et teoses on väljapaistvaid noore inimese või üldse inimese ja ümbruse vahekorra sügavale haaravaid käsitusi (Alekörs 1957: 1909).

Aadu Hint on aga Tuglastele öelnud: „Kibuvits on oma romaani täiesti ära narrinud. Ta on palju juurde kirjutanud ja teose ideoloogiliselt üle soolanud” (Tuglas 2009: 197).

Pisut kannustust saanud Kibuvits jätkab kirjutamist, tõlgib,¹¹ osaleb novellivõistlustel. 1960. aastal sai ta novellide „Elagu inimene!” ja „Sepp, koer

¹¹ J. W. Goethe „Wilhelm Meisteri õpiaastad” (1958) ning „Wilhelm Meisteri rännuaastad” (1959).

ja vähk” eest Loomingu novellivõistlusel III koha. Võimalik, et žürii tegevusega kaasnes kummaline intriig. Sõprade andmetel oli „Elagu inimene!” algsest välja valitud esimese koha novellina. Nimeümbrike avamisel jäeti aga esimene (ja ka teine) koht määramata (Jürgenson 2010). Novellivõistlusel on tööpoolest välja antud üksnes 6 kolmandat kohta (Looming 1960). Nende esiletõstetute seas (Vetemaa, Kaugver, Kibuvits ja paar tundmatut nime) ei olnud nähtavasti ühtegi, kellele esikoha andmine olnuks ideoloogiliselt põhjendatud.

Kibuvits teeb ka ajalehtedele kaastööd. Oli ta ju oma armuandmis-palvetes esinenud kohustusliku töotusega astuda „rahuvõitlejate ridadesse”. 1961. aastal saab ta Noorte Hääles avaldatud artikli „Kui taevas oleks paber ja kõik maailma mered tinti täis” eest kosmonautika päeva tähistamiseks mõeldud ajakirjandusliku preemia „parima publitsistliku artikli eest, mis propageerib nõukogude teaduse arengut, rahvaste sõprust või võitlust rahu eest” (RH 1962: 4).

1962. aastal ilmus Leida Kibuvitsa viimane teos „Elagu inimene!”. Novellikogu koondas sõjajärgse perioodi parimaid novelle (niminovell, varem auhinna võitnud „Väike kivi” jt). Kuid selle raamatu vastuvõtuga ta rahule ei jäänud. Küllaltki kriitiline arvustus ilmus Keeles ja Kirjanduses, kus kokkuvõtvalt öeldi: „Kuid L. Kibuvits ei ole oma värsketes novellides eriti mõõdu-tundeline ja tal on natuke liiga deklaratiivsust, didaktilisust, grotesksust, kontraste, detaile ja maitsevääratusi, ta ponnistab üle huumoriga ja muuga-gi, kuid suurt kunsti see kõik ei ole sünnitanud” (Kalda 1962: 569). Väideta-valt oli Kibuvits arvustustest nii haavunud, et loobus üldse edaspidi kirjutamisest (Jürgenson 2010). Kas solvumisest või millestki muust, kuid pärast 1962. aastat Kibuvits enam uudisloomingut ei avaldanud. 1967. aastal tehtud väikeses juubeliintervjuus kirjutab Oskar Kuningas: „Minu stereotüüpsele lõppküsimusele, mis tal praegu uut teoksil, vastab juubilar jaheda vaikimisega” (Kuningas 1967: 3).

Selgusetuks jääb, kust pärinesid perekonna sissetulekud. Moskvasse õppima läinud tütre rahamuresid ei paistnud olevat (Jürgenson 2010).

1962. aastal kolis perekond Harju tänavale vastvalminud Kirjanike Liidu majja, kus neile eraldati 2-toaline korter. See kandis numbrit 16 ja on praegu kasutusel Kirjanike Liidu külaliskorterina (Gross 2012). Seal oli Kibuvits silma paistnud sellega, et värvis kõik oma tubade laed oranžiks (Hiimäe 2006). Pallasest Konrad Mäe õpilaseks olnud Kibuvits tavatses kujundada oma kodu ise, tikkida, kududa, maalida ja meisterdada – vaipadest laualambi ja nõudeni (Jürgenson 2012). „Tema tassid ja taldrikud olid tollastes tingimustes väga ilusad ja erilised, Leida enda maalitud. Ka seintel olevat olnud Leida maalitud seinataldrikud.” Lastele, keda Kibuvits armastas võõrustada, jäi tema kodu meelde erilise ja kireva kunstnikukoduna (Jõgi 2012).

Esialgul käis korteris ka seltsielu, külaliste hulgas olid Juhan Smuul, Aadu Hint, Muia Veetamm jt (Jürgenson 2010). Kuid aegamisi tõmbus Leida Kibuvits aina rohkem igasugusest suhtlusest eemale. Mitmed majaanikud (Aksel Tamm, Aino Pervik, Maie Gross) ei mäleta üldse, et oleksid teda liikumas näinud, kuigi teadsid tema elamisest samas majas.

Leida Kibuvits on Helene Siimiskerile 1950. aastate lõpul tunnistanud, et ta on murelik tütre raske iseloomu pärast (Hiimäe 2006). Moskvasse õppima läinud Kai eelistas lõbutsemist ning eksmatrikuleeriti. Poole aasta pärast tuli ta tagasi Eestisse ning viis paberid Tallinna Polütehnilisse Instituuti.

Kuid peagi oli ta jälle väljaviskamisega silmitsi ja tuli instituudist omal algatusel ära. Kuna Kai tahtis olla iseseisev, võttis ta end viimaks kokku, läks uuesti Moskvasse ja sai seal raamatupidaja hariduse (Guli 2010). Teist korda Moskvast tagasi tulles oli Kai lapseootel, kuid ilma lapse isata. 1964. aastal sündinud poiss sai nimeks Kuljus.¹²

Pärast Kuljuse sündi muutus perekond väga eraklikuks. Leida olevat lapselast väga hoidnud, kuid kõikide elu hakkas varjutama Kai süvenev alkoholism (Guli 2010). Alkoholiga oli probleeme ka Leidal. Viimastel aastatel enne surma ei käinud ta enam üldse korterist väljas ega võtnud vastu ka lähemaid sõpru.

Leida Kibuvits suri haiglas vähki 5. detsembril 1976. aastal. 8. detsembri Edasis ilmunud nekroloogile ei järgnenud lehes ühtegi kaastundeavaldust, Öhtulehes ilmus üks kaastundeavaldus Kaile („Eesti Maaehitusprojekti” II projekteerimisosakond 8. XII 1976).

Pärast Leida surma jäid Kai ja Kuljus elama Harju tänava korterisse. Kai langes aina sügavamale alkoholismi. 1983. aastal leiti ta kodust surnuna. Üksijäänud Kuljus sattus vangi, tal tekkisid võlad ning ta tõsteti Harju tänava korterist välja. Kuljuse surma asjaolud on jäänud segaseks. Ta suri 2002. aastal üksikuna, matuste eest hoolitses Tallinna linn. Kuljuse tuhastatud säilmed on Pärnamäe urnide ühiskalmes.¹³

Teadaolevalt ei ole Leida Kibuvitsal lähemaid sugulasi ega kedagi, kes tema pärandi eest hoolt oleks kandnud. Mõned tema abikaasapoolsed sugulased on maetud Jüri surnuaiale, näiteks Virve Kibuvits ja Ants Kibuvits (Guli 2010). Leida Kibuvits on maetud Tallinna Metsakalmistule, tema kalmule tellis hauakivi Lennart-Hans Jürgenson.

Tänavu võiks tähistada nii Kibuvitsa 105. sünniaastapäeva kui ka 70 aasta möödumist tema esimese romaani „Soomustüdruk” ilmunisest. Kuid ka ilma tähtpäevadeta väärib meenutamist Kibuvitsa looming, mis on nii kirkaks kontrastiks teda ennast tabanud lohutule saatusele. See on looming, mis „pakub ülemeelikust, naeru, veidrikke, meeleliselt helklevat fantaasiat, mõnikord intiimset tunnet, kõikjal seda tarkust, mida õpetab elurõõm — ja see kõik mõjub võluvalt” (Paukson 1938: 1158).

Pärast sõda ei olnud elurõõmsal Leida Kibuvitsal kirjanikuna areneda enam võimalik. Ta tegi mõnesuguseid pingutusi ajaga kaasas käia, aga loobus siis kirjutamisest, jättes unarusse nii oma loomingu kui ka iseenda. Elu lõpupoolest sai tema kireks ja omamoodi eneseteostuseks käsitöö, milles ta oli erakordselt andekas. Täniini säilinud filigraansed ja värvikirevad tikandid ning enda ömmeldud riided on vaieldamatult loodud kunstnikukäega. Võime neis tikandis näha kirjutamata jäänud teoste aseainet, ainult et seda kirja me ei oska lugeda.

¹² Ellen Niidu sõnul oli poeg ühe suure teatrimeha abieluväline laps (Hiimäe 2006).

¹³ Andmebaasi kalmistud.ee andmed ning Pärnamäe kalmistu administraatori e-kiri autorile 24. VIII 2012.

Arhiivimaterjalid ja kirjad

- EKLA 1939 = Eesti Kultuurilooline Arhiiv. Fond 246, m 206, l 26. Leida Kibuvitsa kiri Elo Tuglasele 25. III 1939.
- ERA = Eesti Riigiarhiiv. R-3.6.3464. Eesti NSV Ülemnõukogu presiidium. Armuandmise läbivaatamise grupp. Toimik nr 1/15567.
- ERA 1940 = R-4.1.1305. Leo Aisenstadti teenistuskiri. Alustatud 1. XI 1940 Rahanduse Rahvakomissariaadis.
- ERAF = Eesti Riigiarhiivi filiaal. 129SM.1.4045. ENSV Ülemkohus Kriminaal-asjade Kohtukollegium. Nr 52c/50. [Leida Kibuvitsa kohtutoimik.]
- Gross, Maie 2012. E-kiri autorile 1. VI 2012.
- Guli, Regina 2010. Vestlus A. H. Tammsaare Muuseumis 3. XI 2010. Arhiiviviide: TLM ATMTa 1362 AvT.
- Jõgi, Mall 2012. E-kiri autorile 8. VI 2012.
- Jürgenson, Lennart-Hans 2010. Vestlus A. H. Tammsaare Muuseumis 8. XI 2010. Arhiiviviide: TLM ATMTa 1366 AvT.

Kirjandus

- Alekōrs, Richard 1957. Ühest uusväljaandest. – Looming, nr 12, lk 1908–1911.
- Ehrmann, Karl 1936. Leida Kibuvitsa juures Pärnus. – Maret, nr 5, lk 135–136.
- EKA IV = Eesti kirjanduse ajalugu IV. 2. raamat. Aastad 1930–1940. Toim E. Sõgel. Tallinn: Eesti Raamat, 1984, lk 297–302.
- EKlugu 2001 = Epp Annus, Luule Epner, Ants Järv, Sirje Olesk, Ele Süvalep, Mart Velsker. Eesti kirjanduslugu. Tallinn: Koolibri.
- EKL 2000 = Eesti kirjanike leksikon. Koostanud O. Kruus ja H. Puhvel. Toim H. Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat, lk 196–197.
- Hiiemäe, Sirly 2006. Naiskarakterid Leida Kibuvitsa romaanis „Soomustüdruk”. (Bakalaureusetöö Tallinna Ülikoolis.) Tallinn.
- Kalda, Maie 1962. Natuke liiga... – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 567–569.
- Karjahärm, Toomas 2006. Kultuurigenotsiid Eestis: kirjanikud (1940–1953). – Acta Historica Tallinnensia 10. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 142–177.
- Kibuvits, Leida 1941a. Väike kivi. – Sirp ja Vasar 25. I, lk 3.
- Kibuvits, Leida 1941b. Uut liiki ema. – Sirp ja Vasar 26. IV, lk 2, 6.
- Kibuvits, Leida 1942. Ja lootus sai lihaks... – Uus Rada 7. VII.
- Kibuvits, Leida 1944. Sakslaste laastamistöö meie kultuurivarade alal. – Rahva Hääl 11. XI, lk 2.
- Kibuvits, Leida 1946a. Kaks suremist. Katkend romaanist „Leinapajud”. – Looming, nr 2, lk 164–186.
- Kibuvits, Leida 1946b. Sae laul. – Looming, nr 6, lk 685–697.
- Kibuvits, Leida 1957. Soomustüdruk. Romaan. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Kibuvits, Leida 1986. Autori järelmärkus romaani teisele trükile. – L. Kibuvits, Soomustüdruk. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kuningas, Oskar 1967. Juubelijuttu Leida Kibuvitsaga. – Sirp ja Vasar 20. X, lk 3.

- Lindsalu, Elo 2009. Kes oli paradiisi perenaine? Naiskunstniku problemaatikast Leida Kibuvitsa romaanis „Paradiisi pärisperenaine”. – Looming, nr 7, lk 973–982.
- Looming 1960 = Novellivõistluse tulemustest. – Looming, nr 6, lk 959.
- Mereste, Uno 2005. Eestiaege õpilasajakirjanduse viimane mohikaanlane nõukogulikes oludes (katkend mälestustest). – Raamat on... IV. Eesti bibliofiilia ja raamatuloo almanahh. Koost E. Teder. Tallinn: Tallinna bibliofiilide klubi, lk 158–167.
- Metapedia = http://et.metapedia.org/wiki/Leo_Aisenstadt (22. V 2012).
- Nurme, Minni 1967. Värvirikkad kirjalõimed. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 587–592.
- Paukson, Harald 1938. Leida Kibuvits: Rist ja Rõõm. – Looming, nr 10, lk 1158–1160.
- Piigert, Nikolai 1963. Tee tõe juurde. – Noorte Hääl 2. VI, lk 2–3.
- Päevaleht 1938 = Kirjanik Leida Kibuvits sai emaks. 11. II, lk 6.
- RH 1962 = Rahva Hääl 14. IV, lk 4.
- Roos, Jaan 2000. Läbi punase öö II. 1947. aasta päevik. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Roos, Jaan 2009. Läbi punase öö V. 1953. ja 1954. aasta päevik. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Sakala 1936 = J. R. Viljandi sai nimeka naiskirjaniku. 23. XI, lk 3.
- Taska, Artur 1992. Sini-must-valge 100 aastat. Tallinn: Kupar.
- Tuglas, Elo 2009. Elukiri 1952–1958. Tallinn: Tänapäev.
- Unt, Jaan 1967. August Kibuvits in memoriam. – Läänekaare Postipoiss. Vancouveri Eesti Selts. 9. X, lk 3.
- Veskimägi, Kalju-Olev 2007. Kagebiidid ja ohvrid. – Kultuur ja Elu, nr 1, lk 49–53. http://kultuur.elu.ee/ke487_kagebiidid.htm
- Õispuu, Leo 2008. Eestlased Vene sõjaväes 1940–1945. Sundmobiliseeritud tööpataljonides. Esimene osa. (A–L). Tallinn: Eesti Memento Liit.
- ÕL 1957 = Õhtuleht 2. V, lk 3.

Pain and Joy. Some Addenda to the Life of Leida Kibuvits

Keywords: Leida Kibuvits, literary history, biography, female writer, Soviet literature, Stalinism, repressions

The article throws some light on the post-1940 life of an Estonian female author in relative oblivion. In the 1930s Leida Kibuvits was one of the most talented and prolific female prose writers, whose novels were well received both by readers and critics. The article describes her life in occupied Estonia before and after her arrest in 1950, touches briefly upon changes in her oeuvre, and gives an idea of the life of her daughter and grandson in the 1960s. The main sources used are her arrest file, so far unexplored, and correspondence. Another important source are interviews of her friends Regina Guli and Lennart-Hans Jürgenson.

Maarja Vaino (b. 1976), PhD, literary scholar, Head of A. H. Tammsaare Museum, maarja.vaino@gmail.com